

Холявко І. В.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

НАУКОВА КОМУНІКАЦІЯ В РУСЛІ ПРАГМАТИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

У статті проаналізовано проблему мовленнєвої взаємодії вчених у процесі пізнавально-комунікативної діяльності. Актуальність проблеми організації наукової комунікації зумовлена глобалізацією та інформатизацією суспільства. Об'єктом дослідження є комунікативність науки в сучасному соціокультурному просторі, де необхідною умовою самоорганізації наукового знання є інтеракція вчених. Предметом дослідницької уваги є прагматика сучасного українськомовного наукового дискурсу, а саме: прагматичні функції та мовленнєві стратегії цієї комунікативної сфери. Опис зазначених функцій і стратегій здійснено в руслі прагматичної інтерпретації.

Доведено, що комунікативно-прагматична структура наукового дискурсу передбачає особливу організацію смислу тексту, спрямовану не лише на формування й вираження нової ідеї, але й на активізацію ментальної роботи потенційного реципієнта, а також його переконання. З'ясовано, що володіння адекватними комунікативній ситуації стратегіями й тактиками суттєво впливає на представлення результатів на різних етапах дослідження та на адекватність їх інтерпретації відповідно до позиції авторського розуміння. Визначено, що характер наукової комунікації стає дедалі більше персоніфікованим, таким, що відображає специфіку індивідуально-особистісного сприйняття інформації. У процесі наукової комунікації вчені не лише передають інформацію, але й формують ставлення наукового співтовариства до розглядуваної проблеми.

Автор доходить висновку, що нині формуються нові способи наукової інформаційної взаємодії. Комунікація домінує в сучасному «суспільстві знань», де об'єктивність наукового знання постає не як єдино правильне відображення дійсності, а як спільна суб'єктивна реальність. За своєю прагматичною спрямованістю науковий дискурс належить до аргументативного та інформативного типів.

Ключові слова: наукова комунікація, науковий дискурс, прагматика, інтерпретація, діалог, інтертекстуальність.

Постановка проблеми. Наука як соціальний феномен постає у вигляді особливої інституційно організованої наукової діяльності. Твори наукової літератури набули відповідного лінгвопрагматичного опису як тип інституційного дискурсу. Актуалізація проблеми мовленнєвої взаємодії вчених у процесі пізнавально-комунікативної діяльності зумовлена підвищеною увагою лінгвістики до прагматичного аспекту комунікації. Крім того, актуальність проблеми організації наукової комунікації зумовлена глобалізацією та інформатизацією суспільства. Сучасний соціум, де пріоритетним є управління знаннями, поширення інформаційних технологій і впровадження інновацій, становить глобальний комунікативний простір, а «істинний смисл наукового дискурсу зароджується <...> у ситуації інтеракційних взаємовідносин у науковому співтоваристві» [6, с. 96]. Цей смисл формується на перетині кількох наукових світоглядів як синергія правил спілкування,

спільна діяльність, зумовлена мотивами учасників комунікації. Філософія визнає, що в сучасному світі репрезентативна природа знання заперечується, натомість зміцнюється соціально-комунікативна (діалогова).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сферу наукової діяльності завжди усвідомлювали як специфічну царину, і, відповідно, наукова комунікація є актуальним і соціально затребуваним об'єктом лінгвістичних студій теоретико-прикладного характеру (О. Баженова, О. Гнездечко, Н. Данилевська, Н. Заніздра, Н. Зелінська, М. Кожина, М. Котюрова, Н. Мішанкіна, Н. Непийвода, С. Ракитіна, П. Селігей, І. Синиця, О. Троянська, М. Уткіна, Т. Хомутова, В. Чернявська, Н. Шубіна та інші), що стосуються проблем культури, стилістики, редагування, авторської індивідуальності.

Прагматичні параметри наукової комунікації актуалізувалися в дослідницькому полі відносно

недавно, хоча дискурс науки з XVII ст. осмислюється як інституційна фіксація пізнавальної діяльності людини. У розвідках наукового стилю традиційно визначають ключову мету наукової діяльності – точне, логічне та однозначне передавання наукової інформації, і з огляду на це доходять висновку, що науковий стиль не передбачає реалізацію суб'єктивних інтенцій автора. Така ситуація спричинила те, що прагматику наукового тексту у вітчизняній лінгвопрагматичній школі специфіковано фрагментарно (статті А. Олійника, Г. Кицак, І. Левчук, Т. Іщенко, Н. Лазебної, М. Венгринюк, А. Павлової, Ю. Полянчик, М. Кузнецова, І. Лівницької, О. Шатілової, О. Балацької). Деталізували окремі питання прагматичної специфіки наукових текстів Н. Пільгуй, Н. Карпусенко, Х. Кунець, І. Козубська та інші вчені. Щоправда, більшість українських розвідок із проблем прагматики наукового тексту виконано на матеріалі однієї з європейських мов, тим часом українськомовний матеріал обійдено увагою.

Постановка завдання. У нашій студії акцентуємо увагу на аналізі специфіки мовленнєвої взаємодії вчених у пізнавально-комунікативній діяльності. Тож об'єктом дослідження в нашій роботі є комунікативність науки в сучасному соціокультурному просторі, де необхідною умовою самоорганізації наукового знання є інтеракція вчених, адже в процесі наукової комунікації вони не лише передають інформацію, але й формують ставлення наукового співтовариства до певної проблеми. Спираючись на думку К.-О. Апеля про те, що комунікація завжди є прагматичною [5], можемо стверджувати, що предметом дослідницької уваги в нашій роботі є прагматика сучасного українськомовного наукового дискурсу, а саме – прагматичні функції та мовленнєві стратегії цієї комунікативної сфери. Опис зазначених функцій і стратегій здійснено переважно в руслі прагматичної інтерпретації (термін О. Гнездечко [2]), тобто шляхом аналітичних операцій, котрі сприяють виявленню авторських стратегій. Розмаїття в науково-академічному дискурсі комунікативних стратегій і тактик робить запропонований підхід до аналізу обґрунтованим.

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що прагматика зосередила увагу лінгвістів на численних проблемах риторики, стилістики, комунікативного синтаксису, теорії мовленнєвої діяльності, теорії комунікації та функціональних стилів, соціолінгвістики, психолінгвістики, теорії дискурсу тощо, стає зрозумілим, чому термін «прагматика» постає багатоаспектним у своїх

визначеннях, причому єдності в трактуванні цього терміна не досягнуто. Солідаризуємося з думкою І. Карамишевої, яка, дослідивши множину значень, у яких уживають термін «прагматика» в метамові сучасних лінгвістичних досліджень, дійшла висновку, що прагматика є вираженням інтенції / наміру, що лежить в основі породження висловлювання: «Людина формує предмет думки (як певне відображення об'єктивної ситуації, що пропускається через суб'єктивну призму психологічної свідомості мовця), який втілюється на психологічному рівні в певну концептуальну структуру (пропозицію) та ініціює механізми мови для втілення цієї пропозиції, «одягаючи» її в певну синтаксичну структуру, що буде відображати конкретний намір мовця і водночас давати вказівку для правильного розуміння / інтерпретації намірів мовця слухачем» [4, с. 131]. Саме з таких позицій ми розглядаємо комунікативно-прагматичну структуру наукового дискурсу – таку організацію смислу тексту, що спрямована не лише на формування й вираження нової ідеї, але й на активізацію ментальної роботи потенційного реципієнта, а також його переконання.

Вважаємо, що з пізнавальної діяльності (і наукового текстотворення) неможливо усунути прагматику, адже наукове дослідження завжди пов'язане з комунікацією, тобто вибудовується на основі інтерпретації наукових розвідок інших дослідників як діалог різних культурних позицій, наукових думок, що не збігаються в часі й просторі. Зауважимо, що в наукових текстах немає безпосереднього діалогу між ученими, яких цитує, обирає і зіставляє між собою сам автор. Однак варто врахувати, що загалом у тексті первинні висловлення, за М. Бахтінім, перетворюються, і тому їхній діалог не можна зводити лише до реплікації; діалогічні відношення мовного спілкування потрібно розуміти широко, саме як взаємодію цілих творів, зокрема, різних епох. Отже, специфіка наукового комунікативного простору «рівноправних у своїх позиціях іноверсій культурних сенсів, носіями яких є множина суб'єктів наукової діяльності, полягає в нескінченності процесу досягнення узгодженості <...>, у пошуку плідних форм взаємодії суб'єктів <...>» [1, с. 570].

Саме завдяки перекличці в науковому тексті авторської позиції з позиціями опонентів, тобто завдяки діалогу між своїм (новим) і чужим (старим) знанням він постає як інтертекст. У науковому дискурсі, що аналізується в комунікативно-прагматичному аспекті як діалог різних

дослідницьких позицій у широкому соціокультурному контексті, як взаємодія старого та нового знання в процесі евристичного пошуку, категорія інтертекстуальності реалізується засобом чергування висловлювань, що належать різним авторам: з одного боку – автору створеного тексту, з іншого – це висловлювання інших авторів, що постають у мовній тканині тексту як цитати з різних джерел. На нашу думку, така організація смислу тексту спрямована не лише на формування й вираження нової ідеї, але й на активізацію ментальної діяльності потенційного реципієнта, а також його переконання. Однак у межах евристичної діяльності «неможливо повністю відмежувати один від одного діалог різних знань (свого й чужого) і діалог (зокрема, прихований) автора з читачем, оскільки обидва діалоги становлять єдність комунікативно-пізнавального процесу, і без цієї єдності адекватне наукове спілкування, та й розгортання самого тексту, просто немислимі» [3, с. 21].

Наукову комунікацію традиційно розуміють як процес встановлення пізнавальних і соціальних відношень у науковому співтоваристві. Соціальні та ментальні процеси сучасності засвідчують суттєві зміни на комунікативному рівні у сфері науки. Спостерігаємо «активну модифікацію мовних одиниць, перерозподілення функцій вербальних і невербальних компонентів у комунікативно-прагматичній організації висловлювання / тексту, появу нових засобів для кодування інформації та її транспортування, зміну ритміко-інтонаційного контуру висловлювання як в усному, так і в писемному мовленні» [7, с. 94].

Сучасна філософія розглядає науку, з одного боку, як цілісну соціальну структуру, спрямовану на формування системи об'єктивних знань про світ, з іншого – як поле діяльності окремих людей, що мають, зокрема, й прагматичні інтереси. У лінгвістиці сьогодні вивчення формального боку мови здійснюється, як правило, крізь призму її соціально-комунікативного призначення, через пояснювальні механізми мисленнєвих і психологічних процесів людської діяльності. Формальний набір мовних засобів не завжди забезпечує адекватне сприйняття наукової інформації, інтерес до неї багато в чому зумовлений особистістю автора, його мовленнєвою поведінкою, умінням вести дискусію, здатністю організувати наукову інформацію та готовністю до діалогу.

Прагматичними складниками, що опосередковують процес комунікації, є інтенціональний фактор як домінуючий в адресанта повідомлення

та фактор сприйняття (або інтерпретація) в адресата. Актуальність прагматичного вивчення мовних феноменів у процесі вивчення дискурсу зумовлена тим, що неможливо дослідити сутнісні характеристики мовних засобів без урахування таких екстралінгвальних чинників, як мета адресанта повідомлення, його компетентність, рівень мовної та інтелектуальної готовності реципієнта до сприйняття повідомлення, особливості ситуації спілкування й контексту комунікації. Тож можна стверджувати, що наукове знання сьогодні репрезентоване у вигляді аргументативного дискурсу, який створюється комунікативною практикою і в процесі якого відбувається формування та трансформування знань усіх учасників аргументації з метою досягнення когнітивного унісону. Володіння вченим адекватними комунікативній ситуації стратегіями й тактиками суттєво впливає на репрезентування результатів його пізнавальної діяльності відповідно до авторського розуміння [6, с. 95].

Наукова комунікація реалізує завдання професійної соціалізації вчених. Її комунікативні стратегії різноманітні, але при цьому прагматичні, ситуативні, оскільки підпорядковані логіці дослідницької роботи. Володіння адекватними комунікативній ситуації стратегіями й тактиками суттєво впливає на представлення результатів на різних етапах дослідження і на адекватність їхньої інтерпретації відповідно до позиції авторського розуміння. Здавалося б, у науковому співтоваристві вироблено досить жорсткі вимоги до представлення результатів дослідження в усній та писемній сферах спілкування. Однак дедалі активніше як представники наукової спільноти, так і лінгвісти, які досліджують наукову комунікацію, порушують проблему формалізації представлення наукових знань, говорять про появу так званих псевдотекстів [7, с. 90]. Н. Шубіна слушно зауважує, що «“колективне авторство” авторефератів, наукових статей і навіть відгуків стає очевидним фактом» [7, с. 90].

Нині відбувається зміна пізнавальних установок науки та їхнє відображення в науковому дискурсі. Н. Шубіна справедливо зазначає, що «зміна типологічних ознак наукової інформації, способів її репрезентації в усній, писемній, електронній сферах наукової комунікації потребує від сучасного дослідника вправності в «демонструванні своєї мовленнєвої поведінки» [7, с. 94]. Нині індивідуальний стиль дослідника все чіткіше ідентифікується саме в науковому тексті. З огляду на це в наукових текстах формуються спеціальні засоби

авторизації. Автор виявляє себе, своє ставлення до наукових фактів у коментарях, де міститься суб'єктивно-оцінна кваліфікація інформації, що засвідчує тенденцію до актуалізації суб'єкта мовлення (автора).

Орієнтування на потенційного читача чи слухача, повага до нього зумовлюють прагнення автора до створення «комфортності» під час сприйняття та розуміння викладених наукових фактів. Крім того, у науковому спілкуванні використовують цілу низку риторичних засобів для більшої переконливості, аргументованості викладу. Деякі з них завжди є в тексті, а деякі з'являються в ньому факультативно і залежать від індивідуального стилю й комунікативної інтенції автора. До таких авторських засобів відносимо діалогізацію, посилення авторської інтенції, пом'якшення комунікативного наміру автора, створення позитивного образу, власне прийоми красномовства.

За нашими спостереженнями, одним із ключових засобів у реалізації прагматичної функції наукового тексту є концептуальна метафора, що реалізує гносеологічну функцію. Вона є засобом рефлексивного аналізу, несе глибинну інформацію, її зміст неочевидний, і це дає можливість активізувати рефлексію над образом. Практично будь-яка метафорична одиниця має прагматичний, а іноді й сугестивний, потенціал і, відповідно, моделює читацьке сприйняття з огляду на те, що автор і читач є носіями однієї мови та однієї картини світу, поділяючи її аксіологічні модули.

Аналіз матеріалу, що відображає сучасний стан наукової комунікації, уможливорює висновки про те, що характер комунікації стає дедалі більше індивідуалізованим і персоніфікованим, таким, що відображає специфіку індивідуально-особистісного сприйняття інформації. З-поміж інших авторських риторичних засобів актуальними в сучасному науковому дискурсі є відступи від наукового стилю, заміна його розмовним, гра слів, введення у науковий виклад жартів тощо. Використання цих засобів дає можливість автору виявити свою індивідуальність, завоювати довіру та інтерес читача або слухача.

«Корисність результату» текстотвірної діяльності треба шукати в царині прагматики (аналіз дискурсу, якщо розуміти його як «текст, занурений у ситуацію спілкування» і широкий екстралінгвальний контекст). Одним із призначень наукової комунікації є легітимація певної наукової проблеми, спосіб відстоювання своєї позиції. У процесі наукової комунікації вчені не лише

передають інформацію, але й формують ставлення наукового співтовариства до розглядуваної проблеми. Тож положення про те, що суб'єктивна модальність у наукових текстах є нульовою, вважаємо надто категоричним, адже ця функціонально-семантична категорія реалізується у сфері відображення чужої свідомості, яка в науковому тексті завжди представлена хоча б у вигляді цитат і посилань.

Суб'єктивна модальність, на думку більшості лінгвістів, є факультативною ознакою висловлювання, оскільки її смисловою основою становить поняття оцінки в широкому її розумінні – не лише логічної (тобто інтелектуальної та раціональної) кваліфікації повідомлення, а й різних видів емоційної / ірраціональної реакції. Досить часто відсилання до чужої думки стає не стільки засобом відтворення чужої позиції, скільки засобом вираження суб'єктивної модальності. Це дає змогу розподілити всі інтерпретації на дві категорії: ті, що зберігають об'єктивний зміст чужого висловлювання, й ті, що змінюють його. У науковому тексті стикаються сфери свідомості автора й іншого дослідника. Це дає змогу стверджувати, що в науковому дискурсі закладено установку на діалог із читачем-інтерпретатором, причому очевидним є диктат автора-творця: чужа думка не вигадана ним, а належить іншому дослідникові, і автор наукового тексту своєрідно суб'єктивує власний виклад, відсилаючи читача до думки іншого дослідника. У теорії М. Бахтіна така динамічна взаємодія авторського контексту й декодованого «чужого» тексту потрактовується як «зустріч», діалог суб'єктів мовлення – автора і метаавтора (-ів), адже будь-які смислові інтенції авторизовані.

Потлумачений сенс чужої позиції продукується автором наукового тексту шляхом використання інтерпретативних мовленнєвих стратегій, що відображають комунікативний намір та інтенційний зміст «чужого» тексту. Наприклад, оцінність насамперед виявляється в тому, що автор вказує на згоду / незгоду з чужою думкою, тобто виявляє позитивну / негативну модальність. За нашими спостереженнями, досить яскраво суб'єктивна модальність виявляється в тих випадках, коли автор застосовує іронію, репрезентуючи чужу позицію. Часто оцінка стосується цілої групи неназваних опонентів або оцінюванню підлягають цілі напрями в певній сфері наукового знання. Така інтерпретативна мовленнєва стратегія, коли «чужа свідомість» є репрезентантом усталених поглядів певної групи вчених, є типовою для наукового дискурсу, а відповідний прийом суб'єктивації автор-

ського мовлення можна вважати релевантним щодо наукового дискурсу. Стосовно наукової комунікації можна зауважити такий прийом імпліцитної суб'єктивації, як прийом «відсторонення» (доведення чужої думки до абсурду). Отже, крім експліцитної вказівки на чужу позицію, є різні види імпліцитної форми суб'єктивації в наукових текстах. Саме в них виявляється авторська оцінка позиції іншого вченого, а значить, і суб'єктивна модальність, а також яскраво виражається мовна особистість дослідника. Як бачимо, виявлення в смисловій структурі наукового дискурсу модальних і оцінних значень детермінує актуалізацію комунікативно-прагматичного аспекту його вивчення. Вважаємо це доцільним з огляду на те, що специфіка наукового дискурсу полягає в його прагматичній, епістемічній та аксіологічній спрямованості, що дає можливість автору повідомлення реалізовувати свою комунікативну волю, чинити ілюктивний вплив на інтелектуальний стан реципієнта.

Висновки і пропозиції. Аналіз корпусу текстів, що відображають сучасний стан наукової комунікації, підводить до висновку, що нині формуються нові способи наукової інформаційної взаємодії. Комунікація домінує в сучасному «суспільстві знань», де об'єктивність наукового знання постає не як єдино правильне відображення дійсності, відповідність знання про об'єкт самому об'єкту, а позиціонується як спільна суб'єктивна реальність. У процесі наукового пізнання людський фактор постає як один із найбільш значущих і дієвих. За своєю прагматичною спрямованістю науковий дискурс належить до аргументативного та інформативного типів, адже фактична сторона інформації впливає на реципієнта, а будь-який аргумент підтверджує інформацію.

Пріоритетним напрямом подальших досліджень вважаємо вивчення адаптивних механізмів у сучасній науковій комунікації, що з'явилися з огляду на зміни умов комунікації в сучасному соціумі.

Список літератури:

1. Астафьева О. Н. Синергетический подход к исследованию современных социокультурных процессов: методологические основания междисциплинарного анализа. *Постнеклассика: философия, наука, культура* / отв. ред. Л. П. Киященко и В. С. Стёпин. Санкт-Петербург : Изд. дом «Мирь», 2009. С. 564–592.
2. Гнездечко О. Н. Диалогизация научного дискурса: лингвофилософский и лингвопсихологический аспекты. Территория новых возможностей. *Вестник Владивостокского государственного университета экономики и сервиса*. 2017. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/dialogizatsiya-nauchnogo-diskursalingvofilosofskiy-i-lingvopsihologicheskij-aspekty> (дата звернення: 26.04.2020).
3. Данилевская Н. В. Научный текст в аспекте интердискурсивного подхода. *Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология*. Вып. 3. 2009. С. 18–22.
4. Карамышева І. Д. Термін «прагматика» у сучасній лінгвістиці. 2004. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/45360/2/2004n503_Problemy_ukrainskoi_terminolohii_Karamysheva_I-Termin_prahmatyka_u_128-131.pdf (дата звернення: 20.04.2020).
5. Тутнер Г. Б. Прагматика. Энциклопедия эпистемологии и философии науки. Москва : Канон+, 2009. 1248 с.
6. Холявко І. В. Сучасний науковий дискурс як синергетична єдність комунікативних дій. Topical issues of the development of modern science. Abstracts of the 2nd International scientific and practical conference. Publishing House “ACCENT”. Sofia, Bulgaria, 2019. Pp. 94–99.
7. Шубина Н. Л. Научная коммуникация: поиски разумного компромисса. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2009. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nauchnaya-kommunikatsiya-poiski-razumnogo-kompromissa> (дата звернення: 23.04.2020).

Kholyavko I. V. SCIENTIFIC COMMUNICATION IN THE FRAMEWORK OF PRAGMATIC INTERPRETATION

The problem of speech interaction of scientists in the process of cognitive and communicative activity is analyzed in the article. The urgency of the problem of organization of scientific communication is conditioned by the globalization and informatization of society. The object of the study is the communicative nature of science in the modern sociocultural space, where the necessary condition for self-organization of scientific knowledge is the interaction of scientists. The subject of research is the pragmatics of contemporary Ukrainian-language scientific discourse, namely the pragmatic functions and speech strategies of this communicative sphere. The description of these functions and strategies is made in line with pragmatic interpretation. It is proved that the communicative-pragmatic structure of the scientific discourse implies a special organization of the meaning of the text, aimed not only at the formation and expression of a new idea, but also at activating the mental work of the potential recipient, as well as his conviction. It has been found that having appropriate communication

strategies and tactics has a significant impact on the presentation of results at different stages of the study and on the adequacy of their interpretation according to the position of the author's understanding. It is determined that the nature of scientific communication is becoming more personalized, reflecting the specifics of individual-personal perception of information. In the process of scientific communication, scientists not only transmit information, but also shape the attitude of the scientific community to the problem under consideration.

The author concludes that new ways of scientific information interaction are being formed. Communication dominates the modern "knowledge society", where the objectivity of scientific knowledge appears not as the only correct reflection of reality, but as a shared subjective reality. By its pragmatic orientation, scientific discourse belongs to argumentative and informative types.

Key words: *scientific communication, scientific discourse, pragmatics, interpretation, dialogue, intertextuality.*